

M A T E R I Á L Y A Z P R Á V Y

DANA NOVÁKOVÁ

Současné lidové zvyky na okrese Jihlava.

Cílem předkládané práce je podat přehled o dosud existujících lidových zvycích na okrese Jihlava, který bylo možno provést po dvouletém výzkumu v této oblasti. Nebylo z časových důvodů prozatím možné provést hloubkový výzkum jednotlivých zvyků, jejich porovnání a postupný vývoj ani srovnání s jinými oblastmi, což vyžaduje rozsáhlé studium literatury a dlouhodobý výzkum v terénu. Záměrem bylo podat pouze základní informace, které se stanou výchozím bodem pro výzkum v letech následujících a alespoň ve stručnosti nastínit současný stav a charakteristické rysy zvyků v tomto okrese.

Pro řadu zvyků se postupem času ztrácely vhodné podmínky, a proto začaly postupně odumírat. Jejich zánik urychlilo i vymírání nejstarší generace, jako hlavních nositelů těchto tradic, porušení dřívějšího izolovaného života vesnice, míšení venkovského a městského obyvatelstva a v neposlední řadě i historické události a technický pokrok. Na okrese Jihlava zaniká řada zvyků i s odsunem německého obyvatelstva z německého jazykového ostrova. Pokusy o pozdější znovuoobnovování dřívějších tradic nebo jejich umělé udržování nemohlo již nahradit původní skutečnou atmosféru. Přesto se v současné době i na okrese Jihlava udržuje stále ještě několik zvyků, které jsou dokladem dřívějšího způsobu lidové zábavy a lidové tradice.

Z dosud dochovaných zvyků, které se ve větším rozsahu udržují jsou to zvyky masopustní, velikonoční, májové a vánoční, a pak již jen několik lokálních obyčejů časově podmíněných a typických jen pro některá místa okresu. Z výzkumu jsou patrné oblasti s dosud živými a četnými tradicemi, na druhé straně pak oblasti, kde lidové zvyky již zanikly úplně, nebo se udržují jen ve velice změněné podobě.¹ Výzkum probíhal v letech 1986 a 1987 etnografkou Muzea Vysočiny za spolupráce dalších muzejních pracovníků a dále kronikářů obcí okresu Jihlava, kteří pomocí dotazníků dodávali výchozí informace důležité pro hloubkový výzkum.² Průzkum byl umožněn díky velkému pochopení organizátorů akcí, pracovníků MNV, kulturních klubů a v neposlední řadě i některých

obyvatel jednotlivých obcí, bez jejichž pomoci by nebylo možné ho provést v takové šíři. Nebude možné zde uvést všechny zjištěné údaje, které však budou využity časem při podrobnějším rozboru jednotlivých zvyků. Některé údaje budou pouze informativně naznačeny, neboť jejich výzkum bude prováděn teprve v letech následujících. Přesto by se měl stát příspěvek alespoň částečně přínosem v oblasti etnografického dění a přinést informace o životě obyvatel okresu Jihlava, neboť tato oblast byla na přelomu sedmdesátých let a počátkem let osmdesátých po stránce národopisných výzkumů značně opomíjena.³

Součástí výzkumu je i rozsáhlá fotodokumentace, uložená v Muzeu Vysočiny v Jihlavě a dále zveřejněné souhrnné přehledy výskytu jednotlivých zvyků, zanesené do mapek okresu. Byly zpracovány na základě písemných odpovědí převážné většiny kronikářů nebo jiných informátorů z obcí a jsou rovněž majetkem Muzea Vysočiny.

Masopustní zvyky:

Nejpočetnějším a nejmasovějším současným zvykem v jihlavském okrese jsou masopustní průvody maškar. V letech 1986 a 1987 byl proveden průzkum tohoto zvyku dotazníkovou akcí i vlastním výzkumem a bylo zjištěno následující:⁴

Masopustní veselí je v současné době z pracovních důvodů omezeno jen na jeden den. Ve většině případů není dodržován původní termín konání – tři dny před Popeleční středou, v současné době se v různých obcích různí. Nejčastěji je masopustní průvod konán v sobotu před Popeleční středou, jsou obce, kde se koná až v neděli, někdy i týden před neb týden po tomto termínu. Několik obcí pak ve zcela jiné dny, což je závislé na zajištění sálu, kapely či domluvě samotných organizátorů. Pouze několik málo obcí dodržuje původní masopustní den v úterý před Popeleční středou – v roce 1986 to byla Zhoř, Hojkov, Brzkov, v roce 1987 Zhoř, Měšín, Hojkov. Přestože se jedná o pracovní den, průvody masek bývají dosti početné, pouze diváků bývá poněkud méně než v obcích, které tento zvyk konají ve dny pracovního klidu.

Pokud porovnáme jednotlivé oblasti okresu můžeme říci, že tento zvyk je ještě hojně udržován v oblasti Polenska, Kamenicka, Novoříška, dále pak na jihu okresu v obcích Mysletice a Černič, v jihozápadním cípu okresu – Jihlávka, Kaliště, v okolí Dolní Cerekve. Dále pak na jednotlivých místech okresu vždy však v sousedství dvou až tří obcí, kde se obdobná akce koná. Na druhé straně jsou však oblasti, kde je tento zvyk již téměř či zcela zapomenut – značná část bývalého německého ostrova, okolí Telče, Třešsko, Větrnojeníkovsko, Staroříško. V několika případech se jedná pouze o jeden průvod masek, který obchází několik obcí (v roce 1986 – Stonařov, Otín; Myslůvka, Slaviboř, Strachonovice, Černič; Luka, Předboř, Svatoslav, Otín; Rančířov, Čížov. V roce 1987 – Černič, Slaviboř, Strachonovice, Myslůvka; Svatoslav, Otín, Předboř).

Organizátoři masopustních průvodů bývají různí. V některých obcích organizují tuto akci Svaz požární ochrany (1986 Dobrouť, Batelov, Kamenice a další, v roce 1987 Nadějov, Kamenice), někde Socialistický svaz mládeže (1986 Horní Dubenky, 1987 Vys. Studnice), v některých obcích jiné organizace (1986 v Jamném Československý svaz žen, 1986 Brzkov – Kulturní klub MNV, 1986 Pávov – TJ Bedřichov, TJ Kozlov). V řadě obcí se tyto složky spojují a konají průvod společně (1986, 1987 – Jezdovice SSM a SPO).

Dalo by se říci, že kromě smíšených průvodů však byla patrna pořádající organizace i v celkovém průběhu masopustu a zúčastněných maskách. Např. v Jamném (1986), kde průvod pořádal svaz žen, byla převaha ženských postav a celkový průběh byl velice klidný. Obce, kde pořádal průvod SSM se vyznačoval smíšenými účastníky, často se zastou-

pením členů pionýrské organizace, s novodobými maskami, menší nápaditostí v průvodu a často bezohledností vůči přihlížejícím divákům. Obce, kde organizovali masopust požárníci měli v průvodu převahu muži, průběh měl drsnější ráz, ale na druhé straně byl veselý a strhující s řadou nečekaných nápadů (Nadějov, Kamenice, Dobrouťov).

Hudební doprovod masopustních průvodů byl rovněž značně rozličný a závisel na velikosti obce, počasí, místních poměrech a pod. Nejhonosnější byl průběh v obcích, kde v čele průvodu měli celou kapelu (Cejle, Kamenice, Batelov, Jezdovice), k navození dobré nálady však stačilo jen několik hudebníků – harmonika, vozembouch nebo buben a trubka (Kaliště, Růžená, Pávov). V Nadějově v roce 1987 byl použit i svazek lžic. Svůj účel splnil i jeden harmonikář, který rovněž dovedl průvod masek vhodně doplnit (Bítovčice, Kozlov). Nejméně působivý však byl průvod, kde muzikanti zcela chyběli (Horní Dubenky, Dolní Cerekev) a tuto funkci zastával pouze hrající místní rozhlas. Živá hudba lépe průvod řídí, usměrňuje ho, podporuje jednotlivé výstupy masek, umožňuje zahrát před domem oblíbenou píseň, případně podpořit zpěváky a pod. Na druhé straně je však nutno uznat, že v roce, kdy se počasí v den masopustní občůzky skutečně nevydaří, jako tomu bylo v roce 1987 (déšť a obleva), je forma reprodukováné hudby přijatelnější než způsobit zbytečné ztráty na hudebních nástrojích (v roce 1987 došlo v Lukách vlivem deště k poškození nechráněných hudebních nástrojů kapely), nebo nekonat tradiční občůzku vůbec.

Zvláštní pozornost při výzkumu masopustu byla věnována jednotlivým maskám účastníků. Směsice obleků byla velice různorodá. Byly obce, kde masky působily velice jednotvárně a bez vtipu, na druhé straně však byla řada masek velice nápaditých. Ve většině zkoumaných obcí se ve větší nebo menší míře objevovaly masky krojové, divadelní, vypůjčené buď přímo z okresní půjčovny krojů nebo pořízené nákladem obce pro tento účel – masky princezen, kovbojů, mušketýrů, vojáků v uniformách a pod. Tyto masky se pak v daných vesnicích objevují každoročně v nezměněné podobě. Sem patří i velké lepenkové masky, představující hlavy zvířat, které byly původně přejaty z městské kultury a na okrese Jihlava se objevují ve větší míře především ve velkých střediskových obcích (Batelov, Dolní Cerekev, Kamenice), sporadicky i jinde.⁵

Z původně starobyklých masek jako je postava koně, medvěda s medvěďákem, báby s nůši, žida či smrti se dosud v některých obcích objevují jen některé, avšak chování masek a původní typické scénky již nejsou udržovány. (Medvěd s medvěďákem – Pávov 1986, Nadějov 1987, Jezdovice 1987); postava báby s nůši na zádech ve dvojím provedení v Růžence 1986; v Kališti (1986) postava smrti s kosou, v Lukách (1987) postava čerta; v Jezdovicích (1987) postava koně velkých rozměrů s prodávácem koní, maska koně rovněž v Dolní Cerekvi (1987). Častá je i maska žida, objevující se v několika vesnicích. Ve většině obcí se pak vyskytlo i několik masek z mladšího období jako byli žebráci, vysloužilí vojáci, šašci, černokněžníci, kati, černoši, cikáni, čarodějnice, báby a řada dalších, které měly nejrozmanitější varianty. Hojně se vyskytují i postavy řemeslníků – řezníci, kominíci, kováři, prodáváci květin, kravat a pod., mnohdy opatřeny i vtipnými nápisy. V několika obcích se objevily i masky historické, jako křižáci (Vysoké Studnice), husité (Kaliště), nebo postava Napoleona (Batelov).

Na několika místech se objevil i motiv „zhrzené“ matky, která své nechtěné dítě nosila na ruce a nabízela divákům (Pávov, Staré Hory, Jezdovice), nebo vozidla v kočáře (Kamenice, Kozlov, Dolní Cerekev). Nezřídka se můžeme setkat i s maskami novodobými – postavy doktorů, uklízeček nebo fotografů, popř. s maskami napodobujícími pohádkové bytosti z televizních seriálů – Pipi – punčochatá (Luka); Rumcajs (Cejle, Nadějov); Křemílek a Vochomůrka (Cejle); nebo postavy JÚ a HELE (Pávov). Tyto masky

svědčí o pronikání současných prvků do masopustního veselí a nových tendencí propagovaných především mladou generací.

Jak již bylo naznačeno, pořizování těchto masek nevyžaduje příliš velké úsilí, neboť jde o pouhé obléknutí již hotových krojů. Mnohem cennější jsou masky, které jsou originální a neopakovatelné. Snad v každé zkoumané vesnici se nějaká taková maska objevila, nejčastěji to bylo na jihozápadním okraji okresu v Jihlávce, Kališti, Horních Dubenkách. Za zmínku stojí např. maska v podobě dřevěného sudu piva v Horních Dubenkách, maska z papírového pytle s nápisem „Výběrová mouka“ v Kališti, maska velkého strašáka ze zelí ve Starých Horách, nebo dvě masky v Kamenici, které měly na zádech připevněny malé žebříčky s cedulkami „Vlez mi na záda“, „Ty mně taky“. Tato maska svědčí o nápaditosti a smyslu pro humor mnohých masopustních aktérů, jejichž přičiněním masopustní reje ještě nadále budou zdrojem vtipu a dobré nálady.

Pokud posuzujeme průběh masopustních průvodů můžeme je dělit do několika skupin:

- 1) Průvody, které probíhají živelně, bez ústředního motivu, pouze s drobnými scénkami a taškařicemi jednotlivých masek – většina obcí
- 2) Průvody, které mají určitý motiv a jsou řízeny jednou vůdčí maskou (Jamné – motiv svatby, Hor. Dubenky – maska četníka v čele průvodu)
- 3) Masky, které mají v čele atrakci většího rázu – pojízdný traktor s vlekem (Kamenice, Staré Hory, Jezdovice).

V průběhu akce tropí masky ve všech obcích velké pozdvižení, zcela však odlišného rázu, než na jaké byli zvyklí naši předkové. Vytratily se scény a říkadla, zpěv se poněkud více udržuje v obcích, kde masopust organizuje Svaz požární ochrany se staršími členy. Velice časté je pro průvody typické černění sazemi, stříkání voňavek nebo Biolitu ze sprejů či polévání vodou. Nápady účastníků bývají mnohdy nečekané a různé, často hraničí, převážně u mladých, i s jakousi bezohledností (natření obličeje malého chlapce krémem na holení malířskou štětkou (Bítovčice), či pohazování sáčků se zkysaným mlékem po divácích (Růžená). Ve většině případů však jde o nevinné žertíky, které jsou nezbytným doplňkem každého průvodu, v Jezdovicích např. jedna z masek nese v kufru natažený budík, který svým zvoněním dává pokyn všem maskám, aby ať jsou kdekoli, lehly k zemi. V Hor. Dubenkách a Dol. Cerekvi „četníci“ vybírají pokuty u projíždějících aut, v Batelově maska „velká slepice“ snášela dětem nafukovací balonky a pod. Zvláštní ráz má pak každoročně jinak motivovaný průběh masopustu v Kamenici, kde v čele průvodu jede traktor s vlekem, který je upraven vždy jiným způsobem – „Oprava obuvi“, „Lékařská ordinace“, která nabízí své služby radě přihlížejících diváků a pod. Obdobný námět byl použit i v roce 1987 ve Starých Horách – pojízdná „Lékařská ordinace“. Zajímavý je i „traktor s vlekem“ v Jezdovicích, na kterém je připevněna pojízdná udírna, která svým artiklem – uzenými žebry nebo uzeninou vždy potěší nějakého diváka.

Kromě již stručně nastíněných scének a výstupů masek je nedílnou součástí masopustních průvodů i získávání „darů“ od obyvatel vesnice či diváků. Průběh můžeme rozdělit do tří typů:

- 1) Průvod prochází vesnicí za účasti řady místních diváků, masky se rozcházejí s pokladničkami mezi přihlížející, ojediněle jednotlivě dvě až tři masky odběhnou do domů svých známých, kapela hraje v čele průvodu – většina větších obcí (Kamenice, Batelov, Dolní Cerekev).
- 2) Průvod masek i muzikantů obchází vesnici dům od domu, kde zahrají písničku většinou oblíbenou, majitelé domů vycházejí před stavení, nabízejí maskám peníze, kob-

lihy, někdy i vajíčka a nebo alkohol (i celou láhev). K tomu účelu mají masky připraven velký koš a společnou pokladničku – většina zkoumaných obcí.

- 3) V některých obcích, kde se projevuje větší soudržnost obyvatel dochází i k tomu, že do některých domů přicházejí všechny masky vč. muzikantů, kde zahrají několik písniček a je jim nabídnuto pohoštění ve větším rozsahu (chlebíčky, koblihy, alkohol a další občerstvení). V těchto případech pak nálada skutečně vrcholí a silně připomíná způsob slavení masopustu v dřívějších dobách (Nadějov, Kaliště).

Celkově však lze říci, že průvody masek vždy čekají na to, co jim bude nabídnuto, a ve všech zkoumaných obcích nebyl zaznamenán případ, že by masky ve staveních svévolně sbíraly různé věci k jídlu nebo prováděly zlomyslné kousky na něž často vzpomínají starší pamětníci.

Většina organizátorů masopustních průvodů končí svoji „celodenní pouť“ v místním hostinci nebo ve spolkové místnosti pořádající organizace, kde se odstrojují a krátkou dobu odpočívají. Většina masopustních obchůzek totiž končí večer ještě masopustní zábavou, kterou organizuje pořádající organizace. Zábavy mají buď obyčejný průběh, nebo jsou pořádány formou masopustní maškarní merendy. Stává se však, že tyto maškarní zábavy bývají konány i v jiné dny, než proběhl průvod a to často ve formě plesu. Masky na nich jsou ve většině případů jiné než byly v průvodu a často svůj účel plní jen papírová čepice nebo škraboška z prodejny papírnictví.

Pouze na jednom místě okresu se do současnosti díky obětavosti i nadšení místních občanů – členů požární ochrany – dochoval zvyk „pochovávaní basy“. Děje se tak kolem půlnoci v Kamenici u Jihlavy. Předchází tomu několik oblíbených tanců typických pro masopustní veselí – „Šátečková“, „Žid“, „Mysliveček“⁶. O půlnoci probíhá akt „pochovávaní basy“, kde za smuteční nálady a hudby pronáší kněz poslední rozloučení. Za oplakávání všech přítomných je pak basa vynesena ze sálu (na márách, leží basa s jedním z pořadatelů, přikrytá sukem). Na rozdíl od dřívějších dob však po půlnoční přestávce pokračuje bujará zábava v plném proudu do rána.

Nebylo možné zde zaznamenat veškeré získané poznatky a informace o současném masopustním veselí jihlavského okresu. Rádi konstatujeme, že tento zvyk není v nejbližších letech předurčen k úplnému zániku. Svědčí o tom velké nadšení všech účastníků každé obce kde se koná, a to i z řad diváků. Dobrou náladu a bezprostřednost nedokáže pokazit ani velice nepříznivé počasí, jako velký mráz nebo silný déšť. Podle počtu zúčastněných i četnosti průvodů lze soudit, že se tento zvyk stal nedílnou součástí i každoročně vítaným zpestřením kulturního života mnoha obcí.⁷

Velikonoční zvyky

Vedle masopustního veselí je možné podle provedeného průzkumu soudit, že dalším dosud živě dochovaným zvykovým obdobím na okrese Jihlava jsou velikonoce. Jejich ráz je poněkud pozměněn a omezen proti původnímu stavu, přesto však je potřebné alespoň v charakteristických rysech nastínit jejich současný průběh. Možno tak učinit po dotazníkové akci i vlastním výzkumu, který proběhl v jarních měsících roku 1986 a 1987.⁸

Od počátku byly velikonoce slaveny jako příchod jara, rozpuku přírody i nového rodního se života. Končilo postní období, které vyhlášovala církev, začínalo období nové, po dlouhé zimě vždy radostně očekávané. V dřívější době byly velikonoce naplněny i řadou obyčejů a zvyků, které měly hospodářství a domu přinést bohatou úrodu a naklonit mocné síly k tomu, aby ochránily stavení. V období od Květné neděle do Červeného pondělí byla slavena i řada obřadů, vyplývajících z křesťanské víry a z motivu ukřižování

Ježíše Krista. V současné době jsou tyto svátky slaveny především jako oslava příchodu jara. Původní průběh a charakter těchto dní je dochován ve větším rozsahu jen u starší generace a lidí věřících.

Poněkud více je ještě v současné době dochován zvyk velikonočního hrkání školní mládeže, a to především v nábožensky silnějších oblastech okresu na Telečsku, v okolí Staré Říše, částečně i v severovýchodní části okresu. Jde však již zcela o symbolický zvyk, neboť dřívější důvod hrkání – místo zvonění zvonů – nemá již dnes své opodstatnění a tento zvyk udržuje školní mládež spíše pro své potěšení a zábavu. Důsledně se nyní nedodrжуje ani původní časový termín ranních, poledních a večerních hodin, který je dnes upraven v souvislosti se školním vyučováním, či pozdějším vstáváním mládeže v ranních hodinách. Skupinky jsou dnes smíšené (původně pouze výhrada chlapců), složené z dětí od tří do dvanácti let. K tomuto účelu používají buď novodobé hrkačky malé, dřevěné, ozdobně malované, které se běžně prodávají, častěji však hrkačky, klapačky nebo větší hrkající trakař, staršího data, které se v mnoha vesnicích dědí z generace na generaci a které jsou dřevěné, nezdobené, doma vyráběné. Mnohé pak skutečně již nejsou stopy svého stáří a mnohaletého používání.

Za hrkání dostávají děti od místních obyvatel vesnice buď vajíčka, častěji však drobnější obnosy peněz, které si pak spravedlivě dělí podle svého podílu na hrkání během tří dnů. Toto je jeden z častých faktorů, pro který je tento zvyk dosud dodržován a mezi dětmi do současnosti velmi oblíben. Při své obchůzce hrkají u jednotlivých křížků ve vsi, ale i u ostatních pomníčků a u každého stavení. Průvod dětí řídí a vede vždy nejstarší účastník.

Z dalších dosud dochovaných velikonočních zvyků na okrese Jihlava stojí za zmínku např. vystavování pečených velikonočních beránků do oken, které se dosud provádí v Krahulčí, zapichování kočiček do pole u některých starých bývalých hospodářů nebo dosud soukromě hospodařících zemědělců (Knínice, Zdeňkov), rozsvěcení svíček u některých obyvatel v obci Jihlávka, které se dávají na Bílou sobotu ve speciálních stojácích do oken, nebo dosud dochovaný zvyk na Polensku – sypání cestiček mezi milenci, či psaní nápisů na vrata na Bílou sobotu v Brzkově a Hrbově.

Stěžejním zvykem však v současnosti zůstávají v období velikonoc barvení vajíček a pondělní velikonoční pomlázka. Oba tyto zvyky, silně vryty do podvědomí lidí, se staly neodmyslitelnou záležitostí velikonočních svátků.

V současné době však i v těchto zvycích nacházíme nové prvky v dřívější době neznámé, které svědčí o postupném ovlivňování zvyků současnými kulturně společenskými trendy.

Snad ve všech rodinách, kde jsou děvčata, se i dnes stále zdobí vajíčka. Většinou všude se však upustilo od tradičního barvení ve slupkách a cibule, v mladém osení či ve vývaru z černé kávy a používají se dnes k tomu účelu snadno dostupné barvy na vajíčka prodávané v obchodech. Takto obarvená vajíčka zanechávají se buď hladká, nebo se na ně lepí různorodé obtisky, rovněž prodávané v obchodě. Pro lepší vzhled se natírají vajíčka omastkem, aby se leskla. Tento způsob je nejčastější a nejužívanější ve všech zkoumaných obcích.

Zručnější děvčata a ženy však ještě dnes zkoušejí napodobovat způsoby zdobení kraslic a to kresbou voskem, škrábáním a ovazováním. Málokterá však užívá původní horácké motivy a řada při své tvorbě kraslic uplatňuje svoji fantazii nebo vzory ze současných velikonočních pohlednic. Uplatňuje se zde i vliv původního bydliště autorky, kde se používala pro kraj typická výzdoba kraslic. Objevuje se i novodobý zvyk nahrazovat původní barvení kraslic (odvary, nověji kupovanými barvami), moderními způsoby

např. stříkáním speciálními lakovými barvami na karosérie aut, barvení vajec ve vodě zbarvené z náplní fixových tužek, používání k barvení lékařské genciánové violety či přelakovávání kraslic bílým lakem.

I když se jedná o zcela novodobé směry ve výzdobě velikonočních kraslic, přesto již dosáhly některé ženy v jejich tvorbě značnou zručnost. Třebaže se nejedná o kraslice typické pro horáckou oblast, přesto byly některé tyto výtvořiny nejrozličnějších autorek získány pro jihlavské muzeum, aby ve sbírce dokládaly nejnovější výzdobu kraslic v okrese.

Vedle těchto tradičních technik se pak objevují i další experimentální formy výzdoby, např. kresby barevnými fixovými tužkami, tuží, barvami či další méně často užívané způsoby – lepení slámou, leptání kyselinou a pod.

Tradiční horácké motivy jsou dnes užívány minimálně. Do podvědomí široké veřejnosti se začínají znovu dostávat jedinečně díky propagaci členů kulturních klubů Okresního kulturního střediska nebo členek horáckého souboru písní a tanců „Vysočan“. Tyto organizace se opírají především o cenný materiál významného národopisného pracovníka Horácka Vratislava Bělíka a podle něho pořádají na různých místech okresu krátkodobé kurzy pro zájemkyně. Některé zdařilé novodobé kraslice jsou dnes rovněž uloženy v Muzeu Vysočiny.

K neodmyslitelným součástem velikonoce patří i pondělní velikonoční pomlázka.¹¹ Probíhá téměř ve všech obcích okresu, i když v jiné podobě než dříve. Z velké části se omezila, neboť po změně sociálních vztahů v naší zemi přestala mít jako velikonoční koleda význam a pro mnohé lidi se stala výrazem nedůstojného žebrání. Tak se stalo, že byla omezena většinou na malé a školní děti, nebo na návštěvu příbuzných a blízkých známých. Velikonoční obchůzky v pondělí se dějí různým způsobem. Obcházejí buď jednotlivci, častěji však skupinky chlapců, většinou podle stáří – mladší žáci, starší žáci, svazáci, někde i mladí muži. Mladší chlapci chodí často dům od domu a dostávají vajíčka, cukrovinky či menší obnos peněz. Při výzkumu bylo zjištěno, že většina již dnes nezná žádné velikonoční koledy, kromě nejznámější „Hody, hody doprovody...“, která má již řadu současných verzí. Svazáci a muži pak dnes chodí po pomlázce za účelem veselé zábavy i přilepšení si trochou alkoholu, který jim bývá nejčastěji nabízen. Rozšířil se zvyk, že skupinky těchto starších účastníků nosí kromě malých i jednu větší velikonoční žílu, na kterou uvazují barevné stuhy, získané od navštívených žen či dívek. Např. v Jezdovicích se děvčata na tyto stuhy i podepisují. Již velice málo se uplatňují při této pomlázce jiné zvyky jako je např. polévání vodou či voňavkou. Dle odpovědi kronikářů bylo zjištěno, že tento zvyk se dosud udržuje v Rohozné, Lukách a Černíči.

Není však ojediněle používat i o velikonočním pondělí při pomlázce hrkaček a tračků pro větší efekt, třebaže se v obci již zvyk hrkání vůbec nedodrhuje (Velký Beranov). Při průzkumu velikonočních zvyků v této obci bylo zjištěno i několik dalších novodobých zvláštností – např. mrskačky jednotlivých účastníků byly velmi různorodé, od běžných z proutí přes pletené z barevné bužírky, nebo ve formě malého praku na koberce. Od jedné své členky dostala skupina svazáků i drobné pečené perníčky, které jim přivázala barevnými stužkami na velikonoční žíly.

Velice zajímavý byl i průběh velikonoční pomlázky v Lukách, kde kromě menších skupinek chlapců školního věku, chodili i svazáci a muži ve velké skupině dům od domu s celou kapelou. Kromě sbírání stuh na společnou žílu dostávali i vajíčka, láhve alkoholu a peníze. Po vsi pak chodila i zpívající a hrající místní estrádní krojovaná skupina „Kabrňáci“.

Při výčtu lidových velikonočních zvyků v okrese Jihlava nelze nevzpomenout ani dosud dochovaný starý zvyk na Polensku – „koulení vajec“. Byl odedávna velmi oblíbený.

nou hrou s vykoledovanými vajíčky v den pomlázky.¹² V drobných úpravách se zde dodržuje dodnes, lze ho v tento den vidět téměř všude ve městě Polné a okolí. Ve větším rozsahu za městem tento zvyk organizoval kulturní klub, v zahrádkách jednotlivé rodiny. Za nepříznivého počasí se dá prý hrát na nakloněném prkénku i doma.

Lidové tradice o velikonočních svátcích zůstávají na jihlavském okrese stále živé. Vedle dosud dochovaných zvyků, i když často v moderním pojetí, jsou to i organizované velikonoční výstavy v některých obcích, které daly základ k zajímavé tradici oslav těchto svátků jako svátků jara. Kulturní kluby v Kameničce, Větrném Jeníkově, Krahulčí nebo Dušejově dokázaly navodit velice pěknou velikonoční atmosféru a celkový průběh výstavek se za značného přispění většiny obyvatel obce vždy setkal s velkým ohlasem místních občanů i řady návštěvníků. Názorně zde bylo možno spatřit vše, co k oslavám velikonoce patří. Různými technikami zdobené kraslice, velikonoční pečivo, starodávné hrkačky i velikonoční úpravy stolů. Je to počátek dalšího zajímavého a nového zvyku na našem okrese, který zde záhy najde další pokračovatele.

Vánoční zvyky

Stejně tak jako svátky jara – velikonoce, jsou svátky vánoční ve znamení míru, lásky a rodinné pohody. Třebaže i ony jsou již dnes poněkud pozměněny, zůstávají nadále živé v podvědomí lidí a neztrácejí na svém kouzlu.

V roce 1986 začalo Muzeum Vysočiny předběžný výzkum i předvánočních a vánočních zvyků, který pokračoval i v roce 1987.¹³

Bylo zjištěno, že v předvánočním období se na okrese Jihlava udržuje dosud zvyk obchůzek „Barborek“ (Jindřichovice, Zhoř, Brzkov, Hrob), „Lucek“ (Milíčov, Rohozná).¹⁴ Jiným velmi početným zvykem je řezání třešňových a višňových větviček na svátek Barbory do váz, jako pozůstatek dávného zvyku tohoto období. Dle pověry měla větvička do vánoc rozkvést a pokud se tak stalo, bylo to pro dívku znamením, že se do roka vdá. Třebaže již dnes tento zvyk ztratil věštící charakter, udržuje se dodnes. Jde spíš o jeho symbolické udržování a otázku – především estetickou a dekorativní – vnést do příbytku i v době zimy a vánočních svátků kousek jara. O tom, že se již zcela přesně nedodržuje svědčí i to, že kromě původních třešňových a višňových větviček můžeme dnes spatřit i rozkvetlé větvičky jabloní, kaštanu či „zlatého deště“.

Téměř ve všech obcích okresu však dosud trvá celkem a v nezměněné formě zvyk obchůzek Mikuláše. Právě tyto obchůzky se staly cílem výzkumu muzejním pracovníků v roce 1986 a byla při něm získána řada cenných poznatků.

Zvyk se koná ve velkém rozsahu téměř po celém okrese a nejčastější složení průvodu je „Mikuláš“, jeden nebo několik „čertů“, méně častá je skupina s „andělem“. Ve větších obcích chodilo i více skupinek, aby lépe zvládly rozsah vesnice. Velice často však v současné době organizují tyto obchůzky místo dospělých svazáci, mnohde i školní mládež. V tom případě pak Mikuláše provázel větší počet čertíků. Při příchodu měly jednotlivé skupinky dárky již připravené (v nůši, košíku, pytli), nebo jim je rodiče předali při příchodu před domem nebo na chodbě. V některých obcích stále přináší Mikuláš zlobivým dětem zabalené uhlí, brambory, mrkev, čerti pak ozdobnou metličku. Ve většině případů se však dávají především sladkosti – ovoce, méně drobné hračky.

Pořádání mikulášské obchůzky se děje různým způsobem:

- 1) Školní mládež nebo členové SSM chodí po celé obci nebo ve svém okruhu obce do všech rodin, kde mají malé děti (Věžníčka).
- 2) Několik dospělých osob se navštíví navzájem (Batelov, Brtnice).
- 3) Návštěva Mikuláše a čerta jen u známých a příbuzných

4) Skupinky chodí tam, kde jsou předem pozváni (Šimanov).

Skupinka mikulášského průvodu bývá velmi často doprovázena houfem místních dětí z obce, které chodí s průvodem dům od domu. Čerti příchod ohlašují hudrováním, řinčením řetězů, tlúčením metlou do oken. Mikuláš nebo anděl zvoní zvonkem. Po příchodu do domu se ptá Mikuláš na děti, chce od nich slyšet básničku, říkánku či písničku, ve velmi ojedinělých případech i krátkou modlitbu (v nábožensky smýšlejících oblastech okresu). Dále si pak vyžádá slib, že nebudou zlobit a budou se dobře učit. Někteří rodiče dopředu upozorňují Mikuláše na některé nedostatky dětí. Čerti vyplácejí nehodné děti metlou nebo jim naznačují, že je strčí do pytle. V ojedinělých případech skutečně odnesou dítě na náves, kde ho pustí (Rantířov). Za mikulášskou obchůzku bývá skupinka odměněna rodiči malou finanční odměnou, dospělí i skleničkou lihoviny. Při obchůzkách se objevují i některé zvláštnosti: Např. ve Zbilidech navštěvuje Mikuláš a čerti i rodiny, kde jsou mladá děvčata, v Mirošově nechodí do rodin s příliš malými dětmi, aby se jich nepolekaly.

Velice zajímavé při průzkumu tohoto zvyku bylo např. srovnávání obleků a masek jednotlivých mikulášských skupin. Byly velice různorodé a řešeny většinou svépomocí. Zatímco Mikuláš ve Stríteži měl na sobě skutečné bývalé kněžské roucho, v Dobroutově měli oba Mikuláši oblek zhotoven jen z balícího papíru a v Polné dlouhý bílý plášť v podobě peleriny. Ozdoby hlavy – čepice i další doplňky svědčily o velké nápaditosti a vynalézavosti, které měly jediný cíl – zdůraznit vznešenost a tajemnost postavy, ale i zajistit její nepoznatelnost. Rovněž masky čertů byly velice zajímavé a nápadité. V Dobroutově měli čerti na hlavách šité masky z černé, ale i hnědé a modré látky, rohy měli např. z pošítych cívek na strojovou přízi, v Polné byli ve tváři začernění sazemi a rohy měli připevněny do vlasů, v Janovicích měli čerti nataženy přes obličej černé silonové punčochy, někteří místo očí pingpongové míčky. Jedna z postav čertů měla i umělou masku z gumy, která naháněla hrůzu i dospělému. Třebaže se masky v jednotlivých obcích lišily ve svých detailech, průběh obchůzek však byl téměř všude stejný.

V současné době si však razí cestu nový způsob mikulášské nadílky. Probíhá ve formě jednorázové mikulášské besídky, která je vyplněna programem pro děti (film, hudba, pohádka, diskotéka), a posléze rozdávání dárků Mikulášem a čerty, které připravili rodiče nebo různé organizace (Československý svaz žen, PO SSM, Jednota a pod.). Tyto besídky i tyto různé organizace pořádají a obchůzky po vsi jsou pak omezeny, nebo se vůbec nekonají (Kamenička, Řehořov). Dalo by se říci, že tento způsob nadílky brzy ale najde řadu dalších zájemců, neboť i když jsou dosud mikulášské obchůzky velmi rozšířené, přesto se již některé obce setkávají s problémem nedostatku organizátorů i s celkovým nezájmem o tento zvyk. V některých obcích již z těchto důvodů nebyl vůbec konán (Měšín).

Vedle tohoto dosud nejrozšířenějšího zvyku předvánočního období na okrese koná se v období vánoc v některých obcích ještě několik zvláštních obyčejů, které nejsou ve větší míře rozšířené a tvoří specifikum dané obce, nebo několika nejbližších obcí. V Urbanově, Sedlejšově, Dlouhé Brtnici např. každoročně stavěli uprostřed obce velký ozdobně zářící vánoční strom, v Polné o Štědrém večeru vyhrávala místní kapela na věži kostela vánoční koledy.

Zcela zvláštním a na okrese ojedinělým zvykem je v Knínicích každoročně prováděné vyhrávání místní kapely „všem vánočním stromečkům“ ve vsi. Kapela obchází děné vyhrávání místní kapely „všem vánočním stromečkům“ ve vsi. Kapela obchází vesnicí a u každého domu zahraje koledu. Každý dům rozzáří svůj stromeček a lidé, kteří vycházejí před dům si vzájemně přejí šťastné vánoce. Tento zvyk, který byl donedávna udržován i v sousedních Krasonicích zde navazuje na bývalý horácký zvyk „honění stá-

da do Betléma“ o Štědrém večeru, který měl poněkud odlišný průběh, ale v podstatě byl shodný.¹⁵

Kouzlo vánoc je neopakovatelné a k umocnění jeho atmosféry vždy patřil i betlém. V současnosti tento zvyk přetrvává. Někde se tak děje v důsledku trvání tradice, někde i jako silná úcta k vytvořenému dílu svých předků. Tvorba betlémů si totiž vyžádala mnohde desítky let trpělivé práce než byl vytvořen skutečný skvost lidového umění. Toto platí především pro Třeštsko, které je vyhlášeným řezbářským a betlémářským centrem Horácka a jeho betlémy jsou známy po širokém okolí. V samotné Třešti stavělo dle sdělení informátora v roce 1986 betlém již jen asi 6 rodin, což v porovnání např. se šedesátými léty, kdy stavěly betlém ve více jak čtyřiceti rodinách je skutečně mizivý počet.¹⁶ Kromě Třeště se staví větší počet betlémů např. v Sedlaticích, Zdeňkově, Staré Říši, Dušejově, Knínicích a v dalších obcích pak betlémy menšího rozsahu. Zajímavý betlém byl objeven i v Polné, kde autor vlastnoručně řezané figurky oblékl do dobových historických kostýmů.

Tento velice známý zvyk bohužel rychle odumírá, neboť je časově i prostorově náročný (nutno zvlášť vyhradit prostor na často až několikametrové betlémy, někde stavba trvá až tři týdny a pod.) Přesto je cenným etnografickým materiálem, neboť vedle názorného dokladu lidského umu a estetického cítění skýtá i dobový obrázek života lidu, protože řada řezbářů v něm zobrazila okolí v němž žila.

Průběh vlastních vánočních svátků nebyl zatím hloubkově zkoumán, dá se však předpokládat, že bude v drtivé většině shodný. Neodmyslitelně k němu patří ozdobený vánoční stromeček a štedrovečerní vánoční kapr. Lidové zvyky dříve velice udržované – rozkrajování jablek, lití olova, pouštění lodiček či házení střevíce, které měly věštící charakter, jsou dnes udržovány spíše z vlastního potěšení, zábavy a pro dotvoření vánoční nálady. Další zvyky, především náboženského charakteru jsou pak omezeny jen na nejstarší generaci a věřící, nebo na nábožensky silnější oblasti okresu.

Svůj význam dnes ztratila i koleda na druhý vánoční svátek – na Štěpána, která se dnes provádí pouze symbolicky a to jen mezi příbuznými a známými. Pouze ve velice ojedinělých případech, a to především ve větších městech zajde do domu malý koledník, ale i tento jev značně rychle mizí. Rovněž další vánoční a novoroční zvyky včetně obchůzky na Tři krále se již v okrese Jihlava neprovádějí.

Přesto však zmíněné dodržované obyčeje dokáží dosud zesílit atmosféru tohoto krásného ročního období a je proto nanejvýš nutné je násilně nepotlačovat.

Májové zvyky.

Ze zkoumaných výročních obyčejů jsou v porovnání s dosavadními uvedenými zvyky nejméně dochované zvyky májové. Obyčejů, kterými bylo vyplněno období nástupu nejkrásnějšího měsíce v roce – května i období následující tak zvané letnice, se již v současnosti dochovalo velice málo.¹⁷

Za zmínku stojí dosud nejrozšířenější zvyk tohoto období pálení ohňů 30. dubna nazývaný jinak „filipojakubským ohněm“, nebo „pálení čarodějnic“. Tento zvyk jako jediný zůstal zachován téměř ve všech vesnicích i na řadě míst ve velkých městech. Zvyk s předkřesťanskými kořeny se udržel do současnosti ve formě pálení vysokých hranic dřeva, na kterých byla připevněna symbolická čarodějnice ze slámy a chrastí. Vyhazování zapálených smolných košťat do vzduchu mělo značit, že čarodějnice odlétají. Takovýto průběh si zachovalo pálení ohňů 30. dubna ve většině především menších obcích okresu dodnes.

V poslední době se však tento zvyk objevil, a to především ve větších obcích ve formě „pálení mírových ohňů“ v souvislosti s následnými květnovými dny, připomínajícími osvobození naší vlasti. Termín zažehnutí hranic se pak přesunul z 30. dubna na 8. květen a měl zcela jiný průběh. Ohni předcházela lampionová průvoda dětí, který organizovala některá ze složek Národní fronty. Tato organizace zajistila i postavení vatry. Po příchodu průvodu k ohni následoval krátký projev představitele obce a slavnostní zapálení ohně. Následoval další program ve formě zpěvu, občerstvení, vystoupení dětí a pod. Takovýto průběh byl např. v Kostelci, Cejli, Dobroníně, Větrném Jeníkově a na dalších místech.

V některých obcích, kde si oheň pálený 30. dubna ponechal dosud podobu zvyku pálení čarodějnic, navazuje na tento obyčej další zvyk prováděný právě v tuto filipojakubskou noc – malování nápisů vápnem na silnice, vrata, ploty, zastrkávání májek milým dívkám či provádění různých taškařic obyvatelům obce. Zvyk stavění májek do komínů, štítů domů či plotů je dosud živým zvykem v obcích jižní a jihovýchodní části okresu – Nové Říši, Staré Říši, Hodicích, Borovné, Sedlaticích, Krasonicích, Dlouhé Brtnici, Zdeňkově, Jindřichovicích, Markvarticích. V některých těchto i jiných obcích se pak současně objevují i nápisy vápnem. Jsou to pouze malovaná srdce s monogramy milenců (Pavlov, Mrákotín, Sedlatice, Bílý Kámen), objevují se však ale i jiné symboly, např. šipky se jmény svobodných děvčat směřující k jejímu obydlí (Stará Říše), v některých obcích se objevují i vtipné průpovídky nebo charakteristiky obyvatel některých domů (Krasonice, Knínice, Rohozná a další). Za mnohé některé z nápisů z obce Knínice: „Neberou“ – nápis před domem, kde žije několik svobodných sourozenců – chlapců; „Netoulej se!“ – nápis u domu, kde je veřejným tajemstvím nevěra manželů; „Prodej krávu, kup si ženu“ – nápis u staršího mládence, který dosud nemá dívku.¹⁸

Je zajímavé, že tento zvyk malování vápnem se na Polensku, Brzkově a Hrbově provádí v období velikonoce na Bílou sobotu současně se zvykem sypání cestiček milencům.

Vedle psaní nápisů pak pod vlivem filipojakubské noci, plné „kouzel a čar“, provádějí rozjaření hoši dosud v některých obcích další nezbedné kousky, které jsou pro ně zdrojem zábavy i v den následující. V Pavlově např. mažou kliky u dveří kolomazí, odnášejí nebo zadrátovávají vrata, odvádějí z přístupných dvorů z chléva dobytek a přivádějí ho k sousedům; v Dlouhé Brtnici se např. objevují druhý den na veřejném prostranství neuklizené a zapomenuté věci některých občanů; ve Zdeňkově a Jindřichovicích tyto věci často zavěšují i na stromy. Takových míst kde se provádí rozmanité žerty v dřívějších dobách velmi časté je již na okrese málo; setkaly se stejně jako psaní nápisů vápnem se současným nepochopením některých obyvatel a velmi rychle tedy v poslední době zmizely. Několik posledních vesnic, kde se tento zvyk každoročně udržuje, však svědčí o tom, že existují dosud lidé, kterým trocha humoru i částečné kritiky, pokud jsou činěny s taktem a patřičným ohledem nevadí, a dokáží je přejít s úsměvem a pochopením. Avšak ani zde to zřejmě nebude dlouho trvat a zaniknou.

Tento osud již zcela postihl kdysi velmi oblíbený a hojně pořádaný zvyk stavění velkých májů uprostřed návsi, který dnes na okrese Jihlava neprobíhá. Objevuje se sice ještě několik obcí, kde se velká máj v obci staví (Hodice, Sedlatice, Smrčná, Kamenice, Střížov), avšak bývalé obyčeje při jejím stavění se již neprovádí. Čas od času je vždy po několika letech organizováno v některých obcích Telečska – Sedlejov, Mysliboř – „kácení máje“ s dřívějším programem a maskami, koná se však nepravidelně. Nepatří již k živým pravidelně se opakujícím současným zvykům. Přesto se však pro svoji vyjimeč-

nost stává hojně navštěvovanou akcí obyvatel širokého okolí. Pro starší generaci je zdrojem vzpomínek, pro mladou zdrojem neobvykle zajímavé podívané.

Jiné další zvyky tohoto období na našem okrese nebyly zaznamenány. Nejsou konány již „dosběrné“ (kromě současné oslavy místními JZD). Zvyk „dožínek“ byl v poslední době nahrazen Okresní mírovou slavnostní spojenou s okresními dožínkami konanými v Parku kultury v Jihlavě v září každého roku, která poskytuje pestrý a zajímavý program pro návštěvníky všeho druhu.

Posledními dosud živými výročními zvyky, které vyplňují letní a podzimní část roku jsou poutě a posvícení. Je třeba se o nich zmínit jen okrajově, protože nyní již zvláštní průběh nemají. Nicméně i ony se stanou v nejbližších letech středem podrobnějšího výzkumu a zachycení současného způsobu jejich oslavy.

Máme-li provést závěrem stručné shrnutí nastíněného materiálu můžeme konstatovat, že přestože velké množství bývalých zvyků v okrese Jihlava již nenávratně vymizelo, zůstává tento kraj ve svém celku ve výročním zvykosloví stále živý. Jsou sice vesnice, v nichž se dnes nekonají žádné rozsáhlejší zvykové akce, tento stav však přisuzujeme spíše značnému nezájmu místních obyvatel o okolí a lidové tradice předešlých generací vůbec, než náhlé změně v myšlení lidí. Vždyť řada původních zvyků, které se dnes udržují i ve změněné podobě stále svědčí o ochotě lidí navázat na bývalé tradice v nových podmínkách s novými prvky.

Nebylo možné v krátké době, ve které výzkum výročních obyčejů probíhal, podchytit všechny dosud trvající zvyky. Ne do všech obcí byly navázány kontakty, ne všude bylo možné být přímými účastníky těchto obyčejů. V této oblasti však bude i v letech následujících věnována pozornost a učiněno vše pro to, aby tyto tradice, zejména ty, které mají zanikající tendenci byly zaznamenány a uloženy v Muzeu Vysočiny alespoň písemně a fotograficky a sloužily jako zdroj informací pro generace příští.

POZNÁMKY A LITERATURA.

- 1 Podle provedených výzkumů možno učinit závěr, že mezi oblastí, kde nejsou dochované zvyky ve větším rozsahu (masopustní občůzky, hrkání mládeže, stavění májí a pod.) patří především oblast bývalého jihlavského jazykového ostrova, kde došlo k dosídlení vesnic obyvateli z různých míst Čech a Moravy a dále okrajové oblasti okresu především na západě, které dříve spadaly do Čech tzv. „České Horácko“.
- 2 Před vlastním výzkumem v terénu byly jednotlivým obecním kronikářům okresu Jihlava rozeslány dotazníky, vážící se k danému období. Na základě jejich upozornění na konající se akce nebo popisu průběhu jednotlivých zvyků v obci byl učiněn závěr. V několika případech byly informace získány od MNV v obci.
- 3 Blíže se s problematikou výročních obyčejů v této části Vysočiny zabývala v posledních letech především Dr. Helena Bočková, bývalá pracovníce Muzea Vysočiny, která své poznatky shrnula ve svých pracích:
Bočková H.: Výroční obyčeje v jižní části Českomoravské vrchoviny, Jihlava 1977, rukopis;
Bočková, H.: *Výroční obyčeje na jihu a západě Českomoravské vrchoviny. Životnost a současné proměny.* In: Výroční obyčeje. Současný stav a proměny, Brno, Blok 1982, str. 164 – 192;
Bočková H.: *Obchůzka bab a barborek, dva zimní obyčeje v jihovýchodních Čechách, Příspěvky k vlastivědě okresu Pelhřimov.* Život a kultura lidu, str. 65 – 73, Pelhřimov 1981.
- 4 Dotazník obsahoval údaje týkající se přesného určení masopustní občůzky v obci, popř. konání maškarní zábavy, plesu, pochovávaní basy a pod. V roce 1986 došlo celkem 84 písemných nebo telefonických odpovědí ze 115 zkoumaných obcí, v roce 1987 60 odpovědí ze 115. Některé odpovědi obsahovaly i popis průběhu akce v obci.
- 5 Obec Batelov vlastní např. několik rozměrných masek – Napoleon, žena, muž, slepice, ve vedlejší obci Dolní Cerekev – muž s vystrkovací hlavou, žena, slepice, slon, kuň, muž s nohama vzhůru.

- 6 Průběh tance „Šátečkový“ byl následující: Kapela hraje písničku „Červený šátečku“. V sále se vytvořil velký kruh z účastníků zábavy a uprostřed něho tančilo několik párů, které měly v ruce šátek. Když přestala hudba hrát, tanečník položil šátek před některou ženu v kruhu, oba si klekli, políbili se a začali s hudbou znovu tancovat. Předešlá tanečnice se vždy zařadila do kruhů. Tanec trval přibližně půl hodiny.
- 7 Pokud porovnáme průběh masopustních obchůzek ve sledovaných letech s výzkumem dr. Bočkové, která prováděla výzkum v okrese Jihlava v roce 1977 zjistíme, že v tomto roce ze 125 zkoumaných obcí se v 67 nekonala a v 58 obcích v různých dnech probíhal. Z toho ve vlastní úterý v obcích: Beranovec, Příseka, Stáj, Suchá, Věžnička, Zhoř, Brzkov, Dobrouť, Hojkov, Hrbov, Milíčov.
- 8 Dotazník týkající se velikonočních zvyků obsahoval údaje o hrkání v obci, zvláštní způsob malování kraslic, udržování dalších zajímavých zvyků v období velikonoce. V současné době ze 115 dotázaných bylo možno pracovat s 85 odpověďmi.
- 9 Podrobnější popis zvyku hrkání v obci podal kronikář z Volevčic ing. Jan Dvořák.
- 10 O horáckých kraslicích podrobně pojednávají především práce Bělík, V r.: *O horáckých kraslicích*, Jiskra 16.4.1954 str. 3; Bělík, V r.: *Vzory na horáckých kraslicích*, Třebíč, OKS 1981.
- 11 Zajímavé je sledovat označení názvu žíly v jednotlivých obcích. V dotaznících se objevilo pojmenování např.: -mrskačka (Polná, Měšín) - karabáč (Ježená) - pletenec (Hostětice, Krahulčí, Urbanov, Volevčice), - žíla (Luka, Kamenice, Krasnice) - pomlázka (Dolní Cerekev, Dolní Smrčné, Zdeňkov) - šlehačka (Mrákotín) - metla (Knínice) - pruty (Knínice) - „důtky“ (Boršov, Rohozná, Vyskytná)
- 12 Zvyk je podrobně popisován v příspěvku „Velikonoce na horách“ Pohoří č. 4, 1921, str. 57. V současné době má tento zvyk takovýto průběh: Na menší stráňce (např. pod nakloněnou rovinou prkénka) se udělá malý důlek a hráz, aby vajíčko nevypadávalo ven. Dospělí hrají o drobné peníze, děti o zápalky s hlavičkou a pod. Všichni hráči mají stejný počet a podstata hry je v tom, že jednotliví hráči postupně ztrácí jednotlivé mince nebo sirky až vzítězí ten, kdo je naopak všechny soustředí u sebe. V prvním kole pouští každý hráč své vajíčko dolu, v druhém kole si každý popořadě znovu bere své vejce a opět pouští. Když trefí některé vajíčko z ostatních hráčů, ten kdo je „klepnutý“ musí dát jednu minci (sirku) tomu, kdo vajíčko pouštěl. Hra se stále opakuje nejen do výhry vítěze, ale i do úplného rozbití vymrskaných vajíček.
- 13 V roce 1986 se výzkum soustředil na průběh mikulášských obchůzek a dalších předvánočních a vánočních zvyků. Dotazník obsahoval informace týkající se konání obchůzek v obci, udržování tradice obchůzek Barborek a Lucek, stavění betlémů v obci, koledy na svátek Štěpána a pod. Ze 115 obcí přišlo 61 odpovědí. Následoval vlastní výzkum mikulášské obchůzky na Polensku.
- 14 Dle zjištěných informací a dotazníků byl v roce 1987 proveden výzkum obchůzek Barborek v obci Brzkov a Hrbov. V Hrbově tento obnovený zvyk prováděla dvě bílé zahalená dospělá děvčata, která navštěvovala rodiny s dětmi. V Brzkově byl zvyk udržován již jen výhradně v rámci jednotlivých rodin a příbuzenských svazků.
- 15 Informace o dosud prováděném zvyku podal kronikář obce Břetislav Karpíšek, zmínky o jeho průběhu jsou v obecní kronice příslušných let.
- 16 O problematice třeštských betlémů pojednávají např. práce: Roháček A., Brázda K.: *Třeštské betlémy*, 1968; V ac l í k V l: *Lidové betlémy v Čechách a na Moravě*, Praha Vyšehrad 1987, str. 72.
- 17 Na dotazníky zaslané 115 kronikářům a týkající se průběhu zvyku pálení ohňů, stavění májů a májek a dalších obyčejů tohoto období přišlo 71 odpovědí.
- 18 Informace o průběhu zvyku malování nápisů vápnem v obci před 1. květnem poskytl kronikář obce Břetislav Karpíšek.

1. Masopustní průvod v Kamenici v r. 1987

2. Masopustní veselí v obci Staré Hory (1987)

3. „Pochovávání basy“ při masopustu v Kamenici (1986)

4. Skupina hochů při velikonoční pomlázce v roce 1987 v Lukách nad Jihlavou

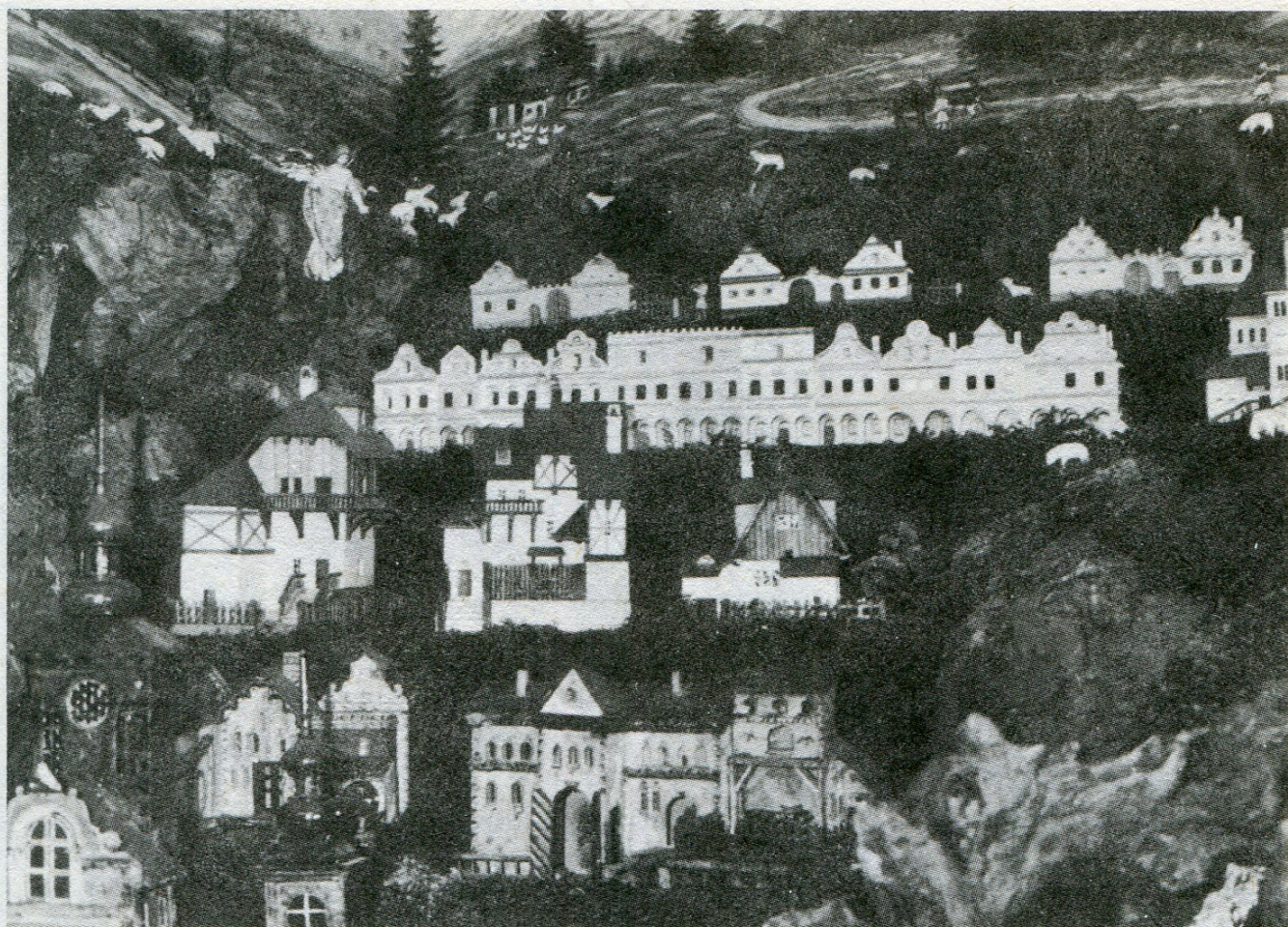
5. Používání hrkače při pondělní pomlázce ve Vel. Beranově (1987)

6. Obchůzka Barborek v obci Hrbov (1987)

7. Mikulášská obchůzka v Polné (1986)

8. Betlém pana Rešla z Třeště ve fázi výstavby (1986)

9. Nápisy vápnem v obci Knínice (1987)